

ФЕНОМЕН САМОЗБЕРЕЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'Я У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРАХ

Козак Галина Анатоліївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної психології та психодіагностики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0003-2920-2530>

У статті розкрито феномен самозбереження людини у філософсько-антропологічному, культурно-історичному, онтологічному та психологічному вимірах. Показано, що це поняття історично еволюціонувало від уявлення про інстинкт виживання до сучасного міждисциплінарного розуміння як багатовимірної системи підтримання життя, цілісності особистості, смислової стійкості та здатності до саморегуляції. Обґрунтовано, що самозбереження не обмежується лише біологічним виживанням, а охоплює також збереження самості, внутрішньої рівноваги, соціальної включеності, культурно опосередкованих способів поведінки та смисложиттєвих орієнтацій. Проаналізовано основні філософські підходи до осмислення самозбереження – від античних концепцій, у яких воно пов'язувалося з підтриманням власної природи та внутрішньої узгодженості, до новочасних ідей, де цей феномен набуває антропологічного, етичного й соціально-політичного змісту. Встановлено, що в екзистенційній онтології та філософській антропології ХХ століття самозбереження постає як умова підтримання людської присутності у світі, здатності витримувати загрози, невизначеність, межові ситуації та зберігати автентичність власного існування. Особливу увагу приділено зв'язку самозбереження з категорією буття, оскільки саме через буття-у-світі, тілесність, свободу, відповідальність і смислотворення розкривається його глибинний зміст. Узагальнено, що в сучасних культурно-історичних і психологічних підходах самозбереження слід розглядати як багатовимірний феномен, що поєднує адаптацію, самоконтроль, символічне впорядкування досвіду, конструювання ідентичності, відновлення смислу та здатність до життєвої стійкості. Доведено, що в умовах ризику, соціальної нестабільності та екзистенційних викликів самозбереження є не лише способом залишатися живим, а й способом залишатися собою, підтримувати неперервність власного буття та зберігати можливість осмисленої дії. Підкреслено, що самозбереження забезпечує не лише адаптацію, а й смислову неперервність людського життя у світі.

Ключові слова: самозбереження, буття, психологія здоров'я, філософська антропологія, екзистенційна психологія, смисл, ідентичність, стійкість.

Kozak Halyna. The phenomenon of self-preservation in the context of health: philosophical-anthropological and cultural-historical dimensions

This article explores the phenomenon of human self-preservation in its philosophical-anthropological, cultural-historical, ontological, and psychological dimensions. It demonstrates that this concept has historically evolved from the idea of a survival instinct to a contemporary interdisciplinary understanding of self-preservation as a multidimensional system for sustaining life, personal integrity, meaning-related resilience, and the capacity for self-regulation. It is argued that self-preservation is not limited to biological survival alone, but also encompasses the preservation of the self, inner balance, social connectedness, culturally mediated modes of behavior, and meaning-in-life orientations. The article analyzes the principal philosophical approaches to the interpretation of self-preservation, ranging from ancient conceptions, in which it was associated with maintaining one's own nature and inner coherence, to modern ideas, in which this phenomenon acquires anthropological, ethical, and socio-political significance. It is established

that in existential ontology and twentieth-century philosophical anthropology, self-preservation appears as a condition for sustaining human presence in the world, for enduring threats, uncertainty, and limit situations, and for preserving the authenticity of one's existence. Particular attention is paid to the relationship between self-preservation and the category of being, since its deeper meaning is revealed precisely through being-in-the-world, embodiment, freedom, responsibility, and meaning-making. It is generalized that in contemporary cultural-historical and psychological approaches, self-preservation should be understood as a multidimensional phenomenon that integrates adaptation, self-control, the symbolic ordering of experience, identity construction, the restoration of meaning, and the capacity for resilience. It is demonstrated that under conditions of risk, social instability, and existential challenges, self-preservation is not merely a way of staying alive, but also a way of remaining oneself, maintaining the continuity of one's being, and preserving the possibility of meaningful action. It is emphasized that self-preservation ensures not only adaptation, but also the meaningful continuity of human life in the world.

Key words: self-preservation, being, health psychology, philosophical anthropology, existential psychology, meaning, identity, resilience.

Постановка проблеми. У сучасному науковому знанні поняття самозбереження людини вже не може тлумачитися лише як інстинкт виживання або сукупність біологічних механізмів підтримання життя. Його зміст істотно розширився й охоплює психофізіологічні процеси адаптації, когнітивне оцінювання загроз і ресурсів, емоційну саморегуляцію, соціальні взаємозв'язки та смисложиттєві орієнтири. Особливої теоретичної ваги ця проблема набуває у філософсько-антропологічному, культурно-історичному та онтологічному вимірах, де самозбереження постає не лише як підтримання тілесної життєздатності, а і як збереження цілісності особистості, смислових засад існування та безперервності людської присутності у світі. Попри значний історико-філософський досвід осмислення цієї проблематики, самозбереження й дотепер недостатньо цілісно розглянуте як багатовимірний феномен, у якому поєднуються антропологічні основи людського буття, культурно-історичні форми організації життя та онтологічні умови збереження самості в ситуаціях загрози, ризику й межових випробувань.

Мета дослідження полягає у теоретичному осмисленні самозбереження людини як багатовимірного феномена в історико-філософському, філософсько-антропологічному, культурно-історичному та онтологічному вимірах, а також у з'ясуванні його значення як умови збереження цілісності особистості, смислових засад існування й безперервності людської присутності у світі.

Результати дослідження. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що поняття самозбереження людини історично еволюціонувало від уявлення про інстинкт виживання до розуміння його як складного багатовимірного феномена, що охоплює біологічні, психофізіологічні, когнітивні, емоційні, соціальні та смисложиттєві виміри. Показано, що у філософсько-антропологічному, культурно-історичному та онтологічному підходах самозбереження постає не лише як підтримання життя, а і як умова збереження цілісності особистості, смислових засад існування та безперервності людської присутності у світі. Обґрунтовано, що самозбереження слід розглядати як багаторівневий феномен, у якому поєднуються тілесний, особистісний, соціокультурний і екзистенційний виміри.

Аналіз результатів дослідження. Поняття самозбереження людини в історичному розвитку пройшло шлях від уявлень про нього як про «інстинкт виживання» до сучасного міждисциплінарного трактування як складної ієрархічної системи регуляції. Така система поєднує біологічні механізми підтримання життя, психофізіологічні процеси адаптації, когнітивне оцінювання загроз і доступних ресурсів, емоційну саморегуляцію, соціальні взаємозв'язки та смисложиттєві орієнтири.

Особливо широкого змісту поняття самозбереження набуло в межах філософсько-антропологічного та культурно-історичного підходів, де воно постає як базова умова людського буття. Йдеться

не лише про підтримання тілесної життєздатності, а й про збереження цілісності особистості, відтворення впорядкованого життя через соціальні норми та інституційні форми, а також про утримання смислових засад існування. Таке тлумачення виявляє подвійний характер цього феномена: з одного боку, він спирається на універсальні антропологічні основи – тілесну вразливість, потребу в безпеці, здатність до саморегуляції, а з іншого – змінюється залежно від історичної епохи, культурних уявлень про ризик, допустиму поведінку та належні форми турботи про себе.

Класична онтологічна традиція осмислення самозбереження виходить із уявлення про внутрішню спрямованість буття до тривання, стійкості та підтримання власної форми існування. У філософії Арістотеля самозбереження розглядається не як зовнішньо обрана стратегія виживання, а як наслідок дії «ентелехії» – внутрішнього принципу актуалізації, завдяки якому все живе зберігає власну форму, цілісність і здійснює закладену в ньому можливість буття [1].

У стоїчній філософській традиції, започаткованій Зеноном і Хрісіппом та розвиненій у працях Епіктета, Сенеки й М. Аврелія, самозбереження осмислюється через концепт *oikeiōsis* – первинного самоприйняття або «привласнення себе». Ідеться про природну схильність усього живого бути спорідненим із власною природою, зберігати себе та підтримувати внутрішню гармонію відповідно до Логосу як розумного устрою світу. У цьому контексті самозбереження постає не просто як біологічне прагнення до виживання, а як нормативно організований спосіб буття, що набуває водночас етичного й космологічного змісту [2]. Епікур, зміщуючи смисловий акцент на афективно-екзистенційний вимір, розглядає самозбереження через призму онтології страху смерті. У його розумінні звільнення людини від цього страху є необхідною передумовою досягнення атараксії та екзистенційної стійкості. Ідеться про такий спосіб буття, за якого усвідомлення кінцевості існування вже не підриває внутрішньої рівноваги та не руйнує цілісності особистісного життя [3]. Схоластична філософія осмислює самозбереження в межах доктрини природного закону: кожній істоті

властивий природний потяг до збереження власного буття як складника універсально впорядкованого творіння. У цьому розумінні збереження постає не випадковим чи суто ситуативним імпульсом, а онтологічно закоріненою характеристикою світового ладу.

У філософії Нового часу самозбереження набуває виразного антропологічного й соціально-політичного змісту. У концепції Т. Гоббса воно постає провідною силою людської поведінки та підґрунтям суспільного порядку: прагнення зберегти життя й уникнути небезпеки визначає не лише індивідуальні дії, а й виникнення соціальних норм та інституцій [4]. У філософії Г. Ляйбніца самозбереження осмислюється як динамічне підтримання тотожності через активність і саморозгортання монади, а не як пасивне утримання наявного стану [5]. У А. Шопенгауера воно вже не є первинним пояснювальним принципом, а розглядається як вияв глибинної «волі до життя», що лежить в основі буття [6]. Ф. Ніцше, своєю чергою, не зводить життя до самозбереження, вважаючи його лише базовим рівнем життєвого процесу, який є передумовою існування, але ще не означає справжнього самоствердження [7].

Екзистенційно-онтологічний підхід радикально переосмислює самозбереження, переводячи його у площину способу буття. У філософії М. Гайдеґґера воно пов'язується не з простим продовженням існування, а зі здатністю зберігати автентичний спосіб буття перед лицем кінцевості; отже, збереження означає відповідальне здійснення власної можливості бути [8]. У С. К'єркегора самозбереження постає як проблема самості: «зберегти себе» означає обрати себе, витримати напруження між наявним і належним виміром існування та не втратити себе у відчуженні [9].

Філософська антропологія ХХ століття розширює це розуміння, підкреслюючи, що людина зберігає себе через культуру й попри власну біологічну недостатність. У концепції М. Шелера самозбереження пов'язане з «відкритістю світу», що робить людину водночас уразливішою до криз і здатною до творчого самоперетворення [10]. Г. Плеснер розглядає його як

завдання саморегуляції та соціально-нормативного узгодження, оскільки людина не лише є тілом, а й має тіло [11]. А. Гелен акцентує на інституційному вимірі самозбереження: через нестачу спеціалізованих інстинктів людина потребує зовнішніх стабілізаторів – мови, норм, ролей та організацій, які забезпечують порядок і передбачуваність, але водночас вимагають дисципліни й самообмеження [12].

Е. Кассіер розглядає людину як істоту, життєдіяльність якої опосередковується символічними формами. Тому самозбереження в його підході не зводиться до біологічного підтримання життя, а охоплює також збереження смислової єдності досвіду. Мова, міф, релігія, мистецтво і наука впорядковують реальність, підтримують цілісність образу «Я» та перешкоджають смисловій дезінтеграції [13].

Історико-генеалогічний підхід дає змогу розглядати самозбереження як історично сформовану форму соціальної організації. Н. Еліас показує, що в цивілізаційному процесі зростають вимоги до самоконтролю, стриманості та контролю афектів, які забезпечують передбачуваність соціальної взаємодії [14]. М. Фуко радикалізує цей погляд, тлумачачи збереження життя як об'єкт біополітичного управління, де безпека пов'язана з нормалізацією, оцінкою ризиків і практиками контролю [15].

Сучасні теорії ризику описують нову конфігурацію самозбереження. У. Бек підкреслює, що в «суспільстві ризику» загрози дедалі частіше мають штучний і глобальний характер, тому можливість збереження себе залежить від експертних систем, політичних рішень та інфраструктур [16]. Е. Гідденс пов'язує самозбереження з «рефлексивним проектом самості», де підтримання ідентичності та онтологічної безпеки стає постійною роботою над власною біографією й повсякденними практиками [17]. М. Дуглас і А. Вайлдавські додають, що суспільства не просто фіксують небезпеки, а культурно визначають, які з них є значущими, а які практики захисту – морально виправданими [18]. Н. Луман, своєю чергою, розглядає ризик як наслідок рішень, тому самозбереження постає як управління можливими наслідками вибору в умовах принципової непередбачуваності [19].

У межах філософсько-антропологічного та культурно-історичного підходів самозбереження осмислюється як спосіб підтримання стійкості людської присутності у світі. Тому його аналіз виходить за межі суто захисних стратегій і набуває онтологічного значення – як питання про умови збереження й продовження людського буття.

Проблема буття дає змогу осмислити не лише існування як таке, а й спосіб людської присутності у світі, підстави свободи, відповідальності та смислотворення. Якщо класична метафізика тлумачила буття як фундамент реальності, то феноменологія й екзистенціалізм ХХ століття змістили акцент на аналіз людського існування. Відтак онтологія постає не як вчення про об'єкти самі по собі, а як дослідження відкритості світу для суб'єкта, переживання кінцевості та можливості автентичного буття.

У філософії М. Гайдеггера людське буття описується як буття-у-світі, де смисл відкривається в горизонті практичної залученості, турботи й проектування можливостей [20]. Ж.-П. Сартр розрізняє «буття-в-собі» і «буття-для-себе», наголошуючи, що людина не має наперед заданої сутності, а формується через свободу, вибір і відповідальність [21]. У М. Мерло-Понті буття набуває тілесно-перцептивного виміру: людина постає як втілена істота, включена у світ через чуттєвість, рух і звичку [22]. К. Ясперс пов'язує буття з межовими ситуаціями, у яких відкривається вимір автентичного самобуття [23]. У сучасній філософії буття дедалі частіше осмислюється як смислова умова співбуття людини зі світом, речами та Іншим.

Психологічна думка, насамперед екзистенційна й гуманістична, розглядає буття не лише як предмет теоретичного осмислення, а як життєвий виклик: як існувати в умовах смертності, свободи, самотності, невизначеності та потреби у смислі. У логотерапії В. Франкла центральним виміром існування є спрямованість до смислу, тоді як «екзистенційний вакуум» тлумачиться як втрата смислової опори, що посилює дистрес і дезадаптацію. Смисл у цій традиції постає як основа витривалості, відповідальності та внутрішньої свободи [24]. У концепції І. Ялома смерть, свобода, ізо-

ляція та безсмысленність осмыслюються як базові екзистенційні даності, які мають бути не витіснені, а інтегровані в досвід людини. Е. Фромм, розмежовуючи модуси «мати» і «бути», показує два різні способи існування: володіння й контроль, з одного боку, та залученість, любов і творчість – з іншого [25]. Тому в психології буття набуває прикладного значення, оскільки дає змогу пояснити, як онтологічні даності трансформуються у переживання тривоги, вразливості, відповідальності, а також у внутрішні ресурси – смисл, стійкість і готовність до вибору.

Окреме місце посідає українська філософська традиція, у якій буття осмыслюється через самопізнання, «внутрішню людину», етичну свободу та духовну реальність. Найяскравіше це виявлено у Г. Сквороди, який пов'язував буття людини із самопізнанням і смисловою автентичністю. У дослідженні Дж. Перрі показано, що в пролозі до «Нарциса» онтологія Сквороди невіддільна від духовно-етичної практики [26]. Аналіз Т. Лютого дає підстави розглядати українське осмыслення буття як частину європейської інтелектуальної традиції, але з виразною власною аксіологічною й антропологічною тональністю [27]. У сучасному українському філософському дискурсі онтологічна проблематика пов'язується зі світоглядними «онтологічними картами», культурною ідентичністю та історичним досвідом, унаслідок чого буття постає як смислова

матриця інтерпретації реальності в умовах суспільних трансформацій [28; 29].

Якщо буття розуміється як спосіб людської присутності у світі, то самозбереження можна розглядати як передумову безперервності цієї присутності в умовах загрози, руйнування життєвих опор і межових ситуацій. У такій перспективі «виживання» постає як конкретний вимір проблеми буття, оскільки показує, як у реальних історичних і культурних обставинах людина зберігає здатність діяти, витримувати невизначеність, відновлювати смислові зв'язки та утримувати власну ідентичність, а не лише біологічно продовжувати життя.

Висновки. Самозбереження людини є не лише біологічною передумовою виживання, а складним багатовимірним феноменом, що охоплює тілесний, психічний, соціокультурний та смислово-екзистенційний виміри. Історико-філософський аналіз засвідчив, що його розуміння еволюціонувало від трактування як природного прагнення до підтримання життя до осмыслення як умови збереження цілісності особистості, ідентичності та безперервності людської присутності у світі. Самозбереження доцільно розглядати як онтологічну умову людського буття, що виявляється у здатності людини підтримувати внутрішню стійкість, відновлювати смислові зв'язки та зберігати себе в умовах загрози, кризи й межових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Polansky R. *Aristotle's De Anima: A Critical Commentary*. Cambridge University Press, 2007.
2. Sedley D. Stoicism. *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. 1998. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780415249126-A112-1>.
3. Cahn S. M., Vitrano C. Fear of the Divine. *Happiness and Goodness: Philosophical Reflections on Living Well*. New York, NY, 2015. DOI: <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231172400.003.0018>.
4. Rogers G. A. J. Thomas Hobbes: Leviathan. *Central Works of Philosophy* / ed. J. Shand. 2005. P. 89–114.
5. Burnham D. G. W. Leibniz: Monadology. *Central Works of Philosophy* / ed. J. Shand. 2005. P. 61–88.
6. Toulmin S. E. *The Uses of Argument*. 2nd ed. Cambridge University Press, 2003.
7. Mikki S. NIETZSCHE'S WILL TO POWER AND EVENT PHILOSOPHY. *Angelaki*. 2024. Vol. 29, No 6. P. 77–97. DOI: <https://doi.org/10.1080/0969725X.2024.2430900>.
8. Thomson I. D. Death and Demise in Being and Time. *Rethinking Death in and after Heidegger*. Cambridge University Press, 2024. P. 3–73.
9. Stewart J. Kierkegaard's Phenomenology of Despair in *The Sickness unto Death. Kierkegaard's Relations to Hegel Reconsidered*. Cambridge University Press, 2003. P. 550–595.

10. Scheler M. *The Human Place in the Cosmos* / translated by Manfred S. Frings ; introduction by Eugene Kelly. Evanston, IL : Northwestern University Press, 2008. 104 p.
11. Plessner H. *Levels of Organic Life and the Human : An Introduction to Philosophical Anthropology* / translated by Millay Hyatt ; introduction by J. M. Bernstein. New York : Fordham University Press, 2019. 448 p.
12. Gehlen A. *Man : His Nature and Place in the World* / translated by Clare McMillan, Karl Pillemer ; with an introduction by Karl-Siegbert Rehberg. New York : Columbia University Press, 1988. XXXVI, 420 p.
13. Cassirer E. *An Essay on Man : An Introduction to a Philosophy of Human Culture* / introduction by Peter E. Gordon. New Haven : Yale University Press, 2021. 256 p.
14. Ray L. elias and the civilizing process. *Elias and the Civilizing Process*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781526453587.n4>.
15. Foucault M. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78* / edited by Michel Senellart ; general editors François Ewald, Alessandro Fontana ; English series editor Arnold I. Davidson ; translated by Graham Burchell. London : Palgrave Macmillan, 2007. XVII, 417 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230245075>.
16. Beck U. *Risk Society : Towards a New Modernity*. 1st ed. London : SAGE Publications Ltd, 1992. 272 p.
17. Giddens A. *Modernity and Self-Identity : Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1991. 256 p.
18. Douglas M., Wildavsky A. *Risk and Culture : An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. 1st ed. Berkeley : University of California Press, 1982. IX, 221 p.
19. Luhmann N. *Risk: A Sociological Theory*. De Gruyter, 1993.
20. Rentsch T. *Martin Heidegger: Sein und Zeit*. Berlin ; München ; Boston : De Gruyter, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110379396>.
21. Sartre J.-P. *Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology* / trans. S. Richmond. 1st ed. Routledge, 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429434013>.
22. Merleau-Ponty M. *Phenomenology of Perception* / trans. D. Landes. 1st ed. Routledge, 2010. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203720714>.
23. Jaspers K. *Philosophy of Existence*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2010. DOI: <https://doi.org/10.9783/9780812200867>.
24. Holmes J. Man's Search for Meaning by Victor Frankl. *British Journal of Psychiatry*. 2014. Vol. 205, No 2. P. 102–102. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.113.133520>.
25. Fromm E. *To Have or To Be?* London ; New York : Bloomsbury Academic, 2013. 216 p.
26. Perri G. The Prologue to the Narcissus of Hryhorii Skovoroda as a Philosophical Testament. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2015. No 2. P. 83–98. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmhj51026.2015-2.83-98>.
27. Лютий Т. Григорій Сковорода і західноєвропейська філософія: між берегами містики та раціоналізму. *Наукові записки НАУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2022. № 9–10. С. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2022.9-10.3-22>.
28. Горкуша О. Онтологічно-антропологічна дихотомія та метафізична несумісність «русского мира» та українського світу: релігійні інститути у військовий час: сучасний український контекст. *Філософська думка*. 2025. № 3. С. 114–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2025.03.114>.
29. Зимовець Р. Удавана антиномія історичного досвіду: до інтерпретацій концепції історичного досвіду Г.-Г. Гадамера та Ф. Р. Анкерсмита: філософія історії. *Філософська думка*. 2024. № 1. С. 71–95. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.071>.

REFERENCES:

1. Polansky, R. (2007). *Aristotle's De anima: A critical commentary*. Cambridge University Press. [in English]
2. Sedley, D. (1998). Stoicism. In *The Routledge encyclopedia of philosophy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780415249126-A112-1> [in English]

3. Cahn, S. M., & Vitrano, C. (2015). Fear of the divine. In *Happiness and goodness: Philosophical reflections on living well*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231172400.003.0018> [in English]
4. Rogers, G. A. J. (2005). Thomas Hobbes: *Leviathan*. In J. Shand (Ed.), *Central works of philosophy* (pp. 89–114). Acumen Publishing. [in English]
5. Burnham, D. G. W. (2005). Leibniz: *Monadology*. In J. Shand (Ed.), *Central works of philosophy* (pp. 61–88). Acumen Publishing. [in English]
6. Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument* (2nd ed.). Cambridge University Press. [in English]
7. Mikki, S. (2024). Nietzsche's will to power and event philosophy. *Angelaki*, 29(6), 77–97. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2024.2430900> [in English]
8. Thomson, I. D. (2024). Death and demise in *Being and Time*. In *Rethinking death in and after Heidegger* (pp. 3–73). Cambridge University Press. [in English]
9. Stewart, J. (2003). Kierkegaard's phenomenology of despair in *The Sickness unto Death*. In *Kierkegaard's relations to Hegel reconsidered* (pp. 550–595). Cambridge University Press. [in English]
10. Scheler, M. (2008). *The human place in the cosmos* (M. S. Frings, Trans.; E. Kelly, Intro.). Northwestern University Press. [in English]
11. Plessner, H. (2019). *Levels of organic life and the human: An introduction to philosophical anthropology* (M. Hyatt, Trans.; J. M. Bernstein, Intro.). Fordham University Press. [in English]
12. Gehlen, A. (1988). *Man: His nature and place in the world* (C. McMillan & K. Pillemer, Trans.; K.-S. Rehberg, Intro.). Columbia University Press. [in English]
13. Cassirer, E. (2021). *An essay on man: An introduction to a philosophy of human culture* (P. E. Gordon, Intro.). Yale University Press. [in English]
14. Ray, L. (2018). Elias and the civilizing process. In *Elias and the civilizing process*. <https://doi.org/10.4135/9781526453587.n4> [in English]
15. Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–78* (M. Senellart, Ed.; G. Burchell, Trans.; F. Ewald, A. Fontana, & A. I. Davidson, Gen. Eds.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230245075> [in English]
16. Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (1st ed.). SAGE Publications. [in English]
17. Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press. [in English]
18. Douglas, M., & Wildavsky, A. (1982). *Risk and culture: An essay on the selection of technological and environmental dangers*. University of California Press. [in English]
19. Luhmann, N. (1993). *Risk: A sociological theory*. De Gruyter. [in English]
20. Rentsch, T. (2015). *Martin Heidegger: Sein und Zeit*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110379396> [in German]
21. Sartre, J.-P. (2018). *Being and nothingness: An essay in phenomenological ontology* (S. Richmond, Trans.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429434013> [in English]
22. Merleau-Ponty, M. (2010). *Phenomenology of perception* (D. Landes, Trans.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203720714> [in English]
23. Jaspers, K. (2010). *Philosophy of existence*. University of Pennsylvania Press. <https://doi.org/10.9783/9780812200867> [in English]
24. Holmes, J. (2014). Man's search for meaning by Victor Frankl. *British Journal of Psychiatry*, 205(2), 102. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.113.133520> [in English]
25. Fromm, E. (2013). *To have or to be?* Bloomsbury Academic. [in English]
26. Perri, G. (2015). The prologue to the *Narcissus* of Hryhorii Skovoroda as a philosophical testament. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 2, 83–98. <https://doi.org/10.18523/kmhj51026.2015-2.83-98> [in English]
27. Lyuty, T. (2022). Hryhorii Skovoroda i zakhidnoievropeiska filosofia: Mizh berehamy mistyky ta ratsionalizmu [Hryhorii Skovoroda and Western European philosophy: Between the shores of mysticism and rationalism]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filozofia ta relihiieznavstvo*, 9–10, 3–22. <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2022.9-10.3-22> [in Ukrainian]

28. Horkusha, O. (2025). Ontolohichno-antropolohichna dykhotomiia ta metafizychna nesumisnist "russkoho mira" ta ukrainskoho svitu: Relihiini instytuty u viiskovyi chas: Suchasnyi ukrainskyi kontekst [Ontological-anthropological dichotomy and metaphysical incompatibility of the "Russian world" and the Ukrainian world: Religious institutions in wartime: The contemporary Ukrainian context]. *Filosofska dumka*, 3, 114–134. <https://doi.org/10.15407/fd2025.03.114> [in Ukrainian]

29. Zymovets, R. (2024). Udavana antynomiia istorychnoho dosvidu: Do interpretatsii kontseptsii istorychnoho dosvidu H.-H. Hadamera ta F. R. Ankersmita: Filosofii istorii [The apparent antinomy of historical experience: On interpretations of the concept of historical experience in H.-G. Gadamer and F. R. Ankersmit: Philosophy of history]. *Filosofska dumka*, 1, 71–95. <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.071> [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026